

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.342.24

Онищенко Ю.І.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ДЕФІНІЦІЇ «ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА»

Онищенко Ю.І. Еволюція теоретичних підходів до визначення сутності дефініції «цифрова економіка». У статті проаналізовано теоретичні підходи вітчизняних дослідників щодо сутності поняття «цифрова економіка». Досліджено еволюцію теоретичних підходів до дефініції «цифрова економіка» у світі. Проаналізовано причини формування цифрової економіки в розвинених країнах. Подано періодизацію основних хвиль інноваційного розвитку. Надано рекомендації щодо перспективних напрямів дослідження.

Ключові слова: цифрова економіка, цифрова технологія, циклічність економіки, інновація, технологічний уклад.

Онищенко Ю.И. Эволюция теоретических подходы к определению сущности дефиниции «цифровая экономика». В статье проанализированы теоретические подходы отечественных исследователей к сущности понятия «цифровая экономика». Исследована эволюция теоретических подходов к дефиниции «цифровая экономика» в мире. Проанализированы причины формирования цифровой экономики в развитых странах. Представлена периодизация основных волн инновационного развития. Даны рекомендации по перспективным направлениям исследований.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровая технология, цикличность экономики, инновация, технологический уклад.

Onyshchenko Y.I. The theoretical approach evolution to the definition "Digital Economy". The article analyzes the theoretical approaches of domestic researchers to the essence of the concept "digital economy". The evolution of theoretical approaches to the definition "digital economy" in the world is researched. The causes of the digital economy formation in the developed countries are analyzed. The periodization of the main innovation development waves is presented. Recommendations on perspective directions of research are given.

Key words: digital economy, digital technology, cyclicity of economy, innovation, technological way.

Постановка проблеми. Досліджуючи історію розвитку світового фінансового ринку, можна виділити докризовий період (1999–2007 рр.), що характеризувався стрімким розвитком фінансового ринку, зміною його кон'юнктури та структурною розгалуженістю на фоні інтеграційних та глобалізаційних перетворень світової економіки. Взаємозв'язок і взаємозалежність національних фінансових ринків поглибилися настільки сильно, що фінансова криза, яка розпочалася в 2007 році в США, як наслідок, перетворилася на світову та завдала значних економічних потрясінь більшості країн світу. З метою забезпечення сталого економічного росту в розвинутих країнах почали активно впроваджувати та використовувати цифрові технології зберігання, обробки та передачі інформації в усіх сферах економіки, що й стало основою формування цифрової економіки (digital economy).

Вперше концепція цифрової економіки була сформована в 1995 р., однак перші законодавчі акти щодо впровадження цифрових технологій у розвинутих країнах почали затверджуватися вже після 2008 р. Так, у 2010 р.

було затверджено «Цифровий порядок для країн ЄС», метою якого стало максимальне використання потенціалу інформаційно-комп'ютерних технологій, насамперед Інтернету як життєво важливого методу ведення економічної та соціальної діяльності: для бізнесу, навчання, ігор, спілкування та вільного вираження своєї особистості [1]. Забезпечення формування цифрової економіки в країні створить нові умови і якісно новий характер взаємодії між економічними суб'єктами, що забезпечить стабільне функціонування національних економік та сприятиме підвищенню якості життя населення. Це й зумовлює важливість та актуальність дослідження.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Дослідженням сутності поняття «цифрова економіка» займаються провідні вітчизняні науковці, такі як В. Апалькова, С. Веретюк, М. Войнаренко, Г. Карчева, Л. Кіт, С. Коляденко, Н. Краус, В. Пілінський, Л. Скоробогата. Так, вітчизняні дослідники визначають цифрову економіку через такий тип економіки, який базується на цифрових комп'ютерних технологіях (табл. 1).

Теоретичні підходи вітчизняних науковців щодо визначення дефініції «цифрова економіка»

Автор	Визначення
В. Апалькова [2]	«цифровою» називають економіку, що активно абсорбує і застосовує цифрові технології, вона є найважливішим двигуном інновацій, конкурентоспроможності й економічного розвитку
С. Веретюк, В. Пілінський [3]	цифрова економіка є складовою частиною економіки, в якій домінують знання суб'єктів та нематеріальне виробництво – основний показник під час визначення інформаційного суспільства; розглядає з урахуванням потенційних можливостей – як ще не реалізовану трансформацію всіх сфер економіки завдяки перенесенню всіх інформаційних ресурсів та знань на комп'ютерну платформу
С. Коляденко [4]	розглядає цифрову економіку як таку, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях, тобто під цифровою економікою автор розуміє виробництво, продажі і постачання продуктів через комп'ютерні мережі
М. Войнареко, Л. Скоробогата [5]	цифрова економіка – конкретна економічна форма прояву виробництва товарів і послуг, в якій домінують цифрові технології, де інформаційні потоки функціонально залежать від інформаційно-комунікаційних технологій
Л. Кіт [6]	цифрова економіка передбачає, що всі економічні процеси (за винятком виробництва товару) протікають незалежно від реального світу. Товари та послуги не мають фізичного носія та є «електронними».

Зазначимо, що більшість вітчизняних авторів у своїх дослідженнях описують історію виникнення терміна «цифрова економіка» та роблять прогнози щодо перспектив розвитку цифрової економіки в Україні.

Однак дослідженню еволюції теоретичних підходів до визначення поняття «цифрова економіка» у вітчизняній літературі, на нашу думку, не приділено досить уваги.

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення теоретичних підходів до визначення сутності дефініції «цифрова економіка», що дасть змогу визначити основні причини цифрової трансформації світової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначається у «Цифровому порядку для країн ЄС», світова фінансова криза 2008 р. привела до втрати значної частини надбань, що з'явилися протягом довгих років економічного та соціального прогресу та продемонструвала структурні слабкості національних економік, а для забезпечення сталого росту у майбутньому потрібно розробити низку заходів, які би передбачали створення передумов для довгострокових перетворень, які будуть викликані розвитком цифрової економіки [1].

Така постановка питання щодо розвитку цифрової економіки потребує більш детального дослідження теоретичних підходів закордонних авторів до цієї дефініції, що дасть змогу виявити основні постулати та переваги стимулювання цифрового розвитку світової економіки (табл. 2).

Аналіз досліджень закордонних авторів показав, що всі дослідження у сфері «цифрової економіки» можна умовно поділити на три основні періоди.

Так, у період 1995–2001 рр. становлення наукової думки щодо сутності поняття «цифрова економіка» зводилося до ототожнення цифрової економіки з поняттям електронної комерції. Варто зазначити, що в 1995 р. американський вчений Н. Негропonte ввів в обіг поняття «електронна економіка» [7], яке згодом було замінено Д. Тапскоттом на «цифрову економіку» [8]. Підкреслимо, що в цей період не було сформовано чіткого визначення дефініції «цифрова економіка».

2010–2016 рр. – період, який можна охарактеризувати як післякризовий, протягом якого уряди розвинутих країн шукають найбільш ефективні шляхи подолання світової фінансової кризи, поняття «цифрова економіка» зазнає значного поширення саме на законодавчому рівні. Світові організації, такі як ОЭСР та G20, а також уряди розвинутих країн формують визначення дефініції «цифрова економіка» у своїх програмах та звітах у вигляді Цифрового порядку [1; 9]. Саме у цей період «цифрову економіку» пропонується розглядати як економіку, засновану на цифрових технологіях.

І вже починаючи з 2016 року проводяться фундаментальні теоретичні дослідження щодо сутності поняття «цифрова економіка» та формуються основні концепції щодо стимулювання її розвитку у національних економіках. При цьому можна виділити два основні підходи до цієї дефініції:

– перший підхід [10] – цифрова економіка визначається як новий тип економіки, що приведе до трансформації всіх сфер економіки та самої економічної діяльності через застосування цифрових технологій обробки, зберігання та передачі інформації;

Еволюція теоретичних підходів до поняття «цифрова економіка»

Період, що охоплює	Автор	Підходи до тлумачення
1995–2001	Н. Негропonte [7], Д. Тапскотт [8]	ототожнення цифрової економіки з поняттям електронної комерції. Відсутнє чітке визначення
2010–2016	Визнання на законодавчому рівні [1; 9]	формується визначення дефініції «цифрова економіка» у програмах та звітах світових міжнародних організацій, а також затверджується Цифровий порядок для розвинутих країн
2016 – сьогодні	М. Бал [10], Д. Зиммерман [11]	проводяться фундаментальні дослідження щодо сутності поняття «цифрова економіка» та формуються основні концепції щодо стимулювання її розвитку у національних економіках

– другий підхід [11] – цифрова економіка – це об'єднання декількох технологій загального призначення і спектру економічно-соціальних заходів, що здійснюються людьми через Інтернет.

Отже, в першому разі цифрова економіка розглядається як новий уклад здійснення господарської діяльності, а у другому – лише як інструмент забезпечення економічного зростання в країні. Отже, на нашу думку, дослідження теоретичних аспектів формування категорії «цифрова економіка» показало, що до світової фінансової кризи цьому поняттю не приділялося багато уваги, однак із метою подолання кризових явищ «цифрова економіка» стала своєрідною інновацією, що дає поштовх для подальшого економічного зростання. Так, оскільки суспільний розвиток не є рівномірним, економічна наука повинна визначати нові закономірності, яким економіка підпорядкована. Підкреслимо, що однією з таких закономірностей є циклічність економіки.

Завершена модель циклічності соціально-економічного розвитку уперше була запропонована М. Кондратьєвим, який причину циклічності вбачав у науково-технічних відкриттях та можливості їх застосування.

Й. Шумпетер пізніше довів, що причинами циклічності є процеси, що формують інновації. Він показав, що якщо винаходи розсіяні в часі порівняно рівномірно, то інновації «накочуються» хвилями. Основні положення його теорії інновацій, що стосуються циклічного розвитку, є такими:

- руйнівною силою прогресивного розвитку в циклічному русі є інвестування інновацій: нових товарів, техніки, технологій тощо;
- інновація розглядається як творче руйнування наявних продуктивних сил і техніко-економічних відносин;
- життєві цикли окремих інновацій зливаються в кластери інновацій (сукупність базисних нововведень,

що визначають технологічний устрій економіки протягом тривалого часу).

Значне місце в теорії циклічності відводиться концепціям, що висвітлюють формування технологічних систем, укладів, в яких стверджується, що темпи економічного зростання залежать від формування, розвитку та старіння технологічних укладів, однак старіння технологічних систем в одних країнах і виникнення нових в інших приводить до нерівномірності міждержавного розвитку.

Періодизація великих циклів, основних хвиль інноваційного розвитку наведена в табл. 3.

Так, якщо проаналізувати часові межі дії технологічного укладу в розрізі країн, то можна дійти висновку, що поштовхом до переходу в наступний технологічний уклад практично завжди є різкий спад темпів приросту ВВП в одній із країн-лідерів, що спричиняє пошук нових технологій, винаходів, відкриттів, які докорінно змінюють зміст різних видів діяльності в суспільстві. (див. рис. 1).

Варто підкреслити, що різні технологічні уклади певний час співіснують у одному часовому проміжку: відмираючий, панівний і той, що зароджується.

Таким чином, перші дослідження стосовно формування цифрової економіки та сутності цієї дефініції стали базовою інновацією, яка поєднала у собі досягнення науки і техніки у сфері використання комп'ютерних технологій для взаємодії між людьми, що приведе до соціально-економічного розвитку суспільства.

З огляду на дослідження українського вченого М. Туган-Барановського, який досліджував кризові явища в економіці та встановив, що після закінчення кризи спостерігається значне нагромадження вільних банківських капіталів, які шукають ринки інвестицій, а перетворення вільного кредитного капіталу в основний у реальному секторі економіки спричиняє поживлення і

Таблиця 3

Періодизація великих циклів / основних хвиль інноваційного розвитку

Довгі хвилі (цикли)		Країни – технологічні лідери	Ключовий фактор	Ядро технологічного укладу
Період	Характеристика циклу			
I хвиля 1780–1840	Промислова революція: механізація праці у виробництві текстилю, використання енергії води	Великобританія	Текстильні машини	Текстильна промисловість, текстильне машинобудування, виплавка чавуну, будівництво каналів, водяний двигун
II хвиля 1840–1890	Позначився механізацією виробництва практично всіх видів продукції, створення мережі залізниць та морських шляхів	Великобританія, Німеччина, США	Паровий двигун, верстати	Паровий двигун, розвиток залізничного транспорту, виробництво сталі
III хвиля 1890–1940	Глобальна електрифікація, розвиток чорної металургії, хімічної промисловості	США, Німеччина, Великобританія	Електродвигун, сталь	Електротехніка, важке машинобудування, виробництво й прокат сталі, лінії електропередач, органічна хімія
IV хвиля 1940–1990	Подальший розвиток енергетики із використанням нафти і газу, розвиток продуктів органічної хімії, атомної енергетики, авіації	США, Японія, Німеччина	Двигун внутрішнього згорання, нафтохімія	Автомобілебудування, кольорова металургія, синтетичні матеріали, органічна хімія, добування і переробка нафти
V хвиля 1990–2020	Комп'ютерна революція: розвиток мікроелектроніки, комп'ютерної техніки, нових медичних засобів	Японія, США, Німеччина	Мікроелектронні компоненти	Електронна промисловість, обчислювальна та оптиковолоконна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, роботобудування, добування і переробка газу

Джерело: складено за [12; 13]

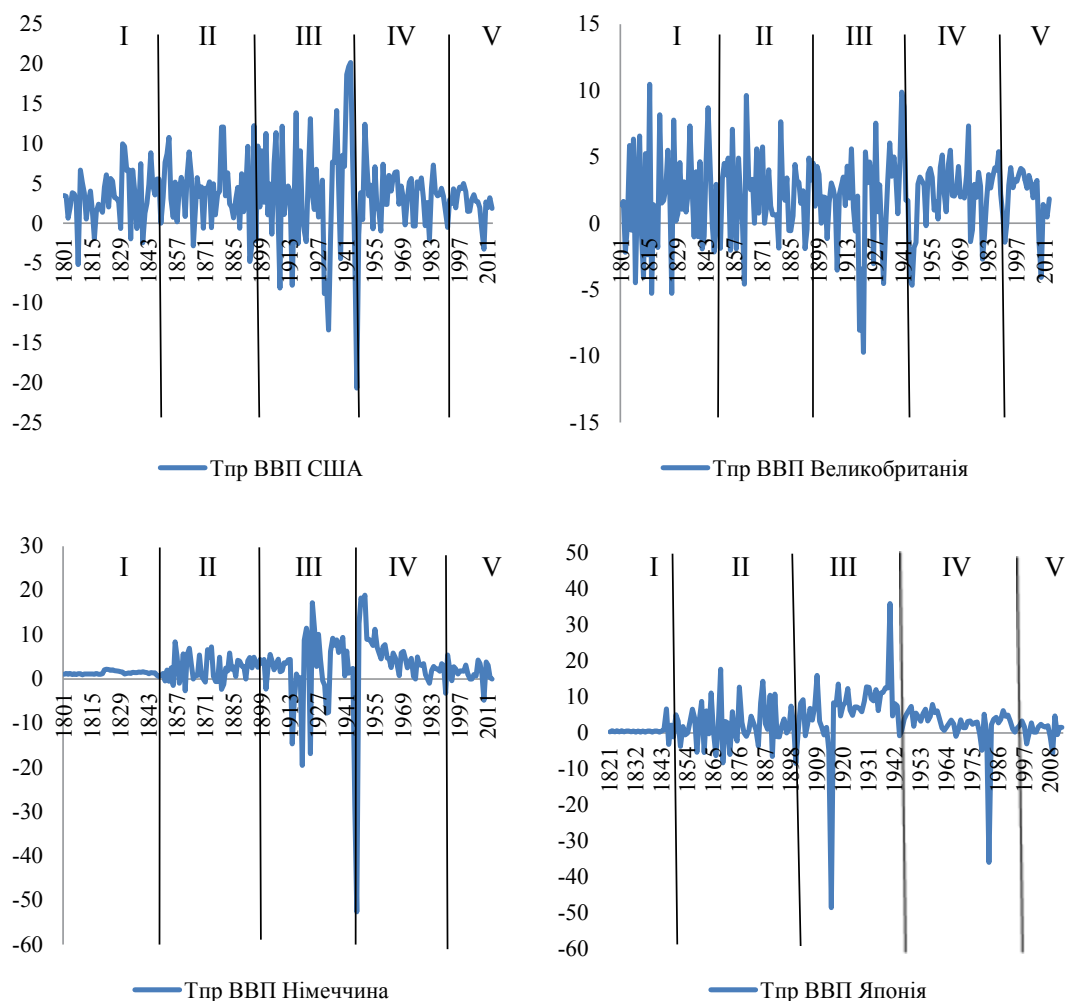

Рис. 1. Темпи приросту ВВП у розрізі країн у 1800–2013 рр.

Джерело: складено за [14]

підйом, можна дійти висновку, що саме цей процес ми спостерігаємо на сучасному етапі розвитку світової економіки. З одного боку, період 1999–2007 рр. можна охарактеризувати як період створення додаткових кредитних грошей (фіктивного капіталу), який пожвавлював розвиток реального сектору економіки, однак, з іншого боку, цей досвід довів, що фіктивний капітал не може лежати в основі сталого економічного зростання. А отже, після кризи 2008 року вільний кредитний капітал було спрямовано на розвиток інновацій в усіх секторах економіки, включаючи і фінансову сферу. І, як наслідок, в останні післякризові роки поступово зменшуються диспропорції між реальним та фінансовим секторами економіки.

Зазначимо, що періодом інтенсивного розвитку світового фінансового сектору стали кінець ХХ – початок ХХІ ст. У цей період стрімке зростання обсягів угод на фінансовому ринку істотно випереджало темпи зростання виробничого сектору, чому сприяв розвиток нових фінансових інструментів, зазначені чинники призвели до якісних змін світової економіки.

Однак у сучасних умовах розвитку світової економіки все більша фінансова відкритість і схильність до ризиків волатильності руху капіталу привели до збільшення офіційного попиту на безпечні фінансові активи, які, щонайменше, зберігають основну суму

інвестиції і є відносно ліквідними. Зазначене привело до необхідності розроблення та впровадження фінансовими посередниками інноваційних цифрових технологій, які сьогодні слугують основним чинником зміни ролі банків на фінансовому ринку [15, с. 45].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Підсумовуючи результати проведеного дослідження щодо визначення сутності дефініції «цифрова економіка», було встановлено, що вітчизняні дослідники визначають цифрову економіку через такий тип економіки, який базується на цифрових комп'ютерних технологіях.

Дослідження ж еволюції теоретичних підходів до поняття «цифрова економіка» у світі дало змогу всі дослідження у сфері «цифрової економіки» умовно поділити на три основні періоди: перший (1995–2001 рр.), на якому відбувалося становлення наукової думки щодо сутності поняття «цифрова економіка» та формувалися базові інновації; другий (2010–2016 рр.), на якому ця категорія затверджується на законодавчому рівні; третій (з 2016 р.), на якому проводяться фундаментальні теоретичні дослідження щодо сутності поняття «цифрова економіка».

Періодизація розвитку підходів до дефініції «цифрова економіка» дала змогу виділити два теоретичні

підходи щодо визначення сутності цієї дефініції. Так, відповідно до першого підходу цифрова економіка визначається як новий тип економіки, що приведе до трансформації всіх сфер економіки та самої економічної діяльності через застосування цифрових технологій обробки, зберігання та передачі інформації, а у другому підході цифрова економіка розглядається як об'єднання декількох технологій загального призначення і спектру економічно-соціальних заходів, що здійснюються людьми через Інтернет. Аналіз підходів до сутності поняття «цифрова економіка» показав, що перші визначення були засновані на використанні Інтернету, а вже більш пізні дослідження додають нові технології, такі як мобільні мережі та хмарні технології.

Дослідження причин формування цифрової економіки в розвинених країнах довело, що однією з основних є циклічність економіки та зміна технологічних укладів. Так, поштовхом до переходу в наступний технологічний уклад практично завжди є різкий спад темпів приросту ВВП, що спричиняє пошук нових технологій, винаходів, відкриттів, які докорінно змінюють зміст різних видів діяльності в суспільстві.

У сучасних умовах становлення цифрової економіки цифрова трансформація банківської діяльності є необхідним складником стійкого розвитку як банків, так і фінансових ринків. Таким чином, перспективними напрямками дослідження є вивчення напрямів трансформації банківської діяльності в цифровій економіці.

Список використаних джерел:

1. The Concept of a 'Digital Economy', 2010. URL: <http://odec.org.uk/theconcept-of-a-digital-economy/> (дата звернення: 27.12.2018).
2. Апалькова В.В. Концепція розвитку цифрової економіки в Євросоюзі та перспективи України. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій. 2015. Вип. 4. С. 9–18.
3. Веретюк С.М., Пілінський В.В. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку. 2016. № 2(42). С. 51–58.
4. Коляденко С.В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. Економіка. Фінанси. Менеджмент. 2016. № 6. С. 106–107.
5. Войнаренко М.П., Скоробогата Л.В. Мережеві інструменти капіталізації інформаційно інтелектуального потенціалу та інновацій. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2015. № 3. Т. 3. С. 18–24.
6. Кіт Л.З. Еволюція мережевої економіки. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2014. № 3. Т. 2. С. 187–194.
7. Negroponte, Nicholas. 1995. Being Digital. New York: Alfred A. Knopf. URL: <http://web.stanford.edu/class/sts175/NewFiles/Negroponte.%20Being%20Digital.pdf> (дата звернення: 27.12.2018).
8. Тапскотт Д. Електронно-цифрове общество: плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта (перевод с английского Игоря Дубинского под ред. Сергея Писарева). Киев, 1999. 403 с.
9. The Digital Economy, OECD, Paris, 2012. URL: <http://www.oecd.org/daf/competition/The-DigitalEconomy-2012.pdf> (дата звернення: 27.12.2018).
10. Bahl, M., 2016. The Work Ahead: The Future of Businesses and Jobs in Asia Pacific's Digital Economy, Cognizant, Chennai. URL: <https://www.cognizant.com/whitepapers/the-work-ahead-the-future-of-business-and-jobs-in-asia-pacifics-digital-economy-codex2255.pdf> (дата звернення: 27.12.2018).
11. Hans-Dieter Zimmermann. Understanding the Digital Economy: Challenges for new Business Models. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Understanding_the_Digital_Economy_Challenges_for_N.pdf (дата звернення: 27.12.2018).
12. Філіпенко А.С. Економічний розвиток сучасної цивілізації: навч. посібник. Київ, 2006. 316 с.
13. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент: підручник. Суми, 2010. 334 с.
14. Garminder. URL: <https://www.garminder.org/data/> (дата звернення: 27.12.2018).
15. Кузнецова Л.В., Шмуратко Я.А. Регулювання ринку похідних фінансових інструментів в умовах глобальної економічної нестабільності: монографія. Харків, 2018. 248 с.